

SAMLAREN

*Tidskrift för
svensk litteraturhistorisk
forskning*

ÅRGÅNG 87 1966

Svenska Litteratursällskapet

UPPSALA

Almqvist & Wiksells

BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG

UPPSALA 1967

HANS NÄSLUND

Karlfeldt och 1600-talets bildspråk

En studie med utgångspunkt i Haquin Spegel

Ett ofta uppmärksammat drag hos Karlfeldt är hans stora, många gånger omvittnade, intresse för gångna tiders litteratur. Särskilt anknytningen till 1600-talet har starkt betonats i litteraturen om Karlfeldt. I många fall har man emellertid nöjt sig med att — i ganska vaga ordalag — tala om den »väsensfrändskap» som man har tyckt sig finna mellan Karlfeldts egen personlighet och stormaktstidens kynne.

Först Jöran Mjöberg har — i sin avhandling *Det folkliga och det förgångna i Karlfeldts lyrik* (1945) — försökt att precisera vilka konkreta drag i Karlfeldts diktning som kan sägas anknyta till 1600-talslitteraturen: han påvisar att en del uttryckssätt och metaforer hos Karlfeldt har motsvarigheter i den svenska 1600-talsdikten¹ och att vissa av hans talrika arkaismer härstammar från 1600-talets språk.² Redan i *Samlaren* 1942 gjorde dock Peter Hallberg en analys av Karlfeldts Lucidordikt, som visade Karlfeldt som en pastischens mästare,³ och i Hallbergs avhandling *Natursymboler i svensk lyrik* (1951) anfördes en rad paralleller mellan Karlfeldt och äldre diktare, även 1600-talsförfattare. Någon helt uttömmande undersökning av Karlfeldts förhållande till 1600-talsdikten har emellertid inte gjorts.

Man har framför allt uppmärksammat Stiernhielm och Lucidor — de två 1600-talspoeter som, tillsammans med Fröding, har porträtterats i dikten *Vår-*

Denna undersökning bygger delvis på en uppsats med titeln *Karlfeldt och barocken*, som ventilerades vid litteraturhistoriska institutionen i Lund hösten 1962.

Titlarna på Karlfeldts och Spegels verk har förkortats på följande sätt.

Karlfeldt:

VK — *Vildmarks- och kärleksvisor*. Sthlm 1895.

FV — *Fridolins Visor och andra dikter*. Sthlm 1898.

FL — *Fridolins Lustgård och Dalmålningar på rim*. Sthlm 1901.

FP — *Flora och Pomona*. Sthlm 1906.

FB — *Flora och Bellona. Dikter*. Sthlm 1918.

H — *Hösthorn. Dikter*. Sthlm 1927.

TT — *Tankar och tal*. Med ett lyriskt bokslut. Utg. av Torsten Fogelqvist. Sthlm 1932.

U — *Karlfeldts ungdomsdiktning*... Sthlm 1934.

Spegel:

GW — *GUDZ Werk och Hwila, Thet är hela Werldenes undersamma Skapelse... Uti Svenska Rïjm beskrefwen*... Sthlm 1685.

ÖP — *Thet öppna Paradis*. Sthlm [1705].

TP — *Thet vilslutna Paradis*. [Sthlm 1705.]

ÅP — *Thet Återwunna Paradis*. Sthlm 1711.

¹ J. Mjöberg, *Det folkliga och det förgångna i Karlfeldts lyrik* (1945), s. 173 ff.

² *Ibid.*, s. 192 ff.

³ P. Hallberg, *Kring Karlfeldts Lucidordikt* (*Samlaren* 1942, s. 99–111).

skuggor (H) — som möjliga impulsgivare för Karlfeldt. Själv visar Karlfeldt i sin *Lucidor* bok en grundlig beläsenhet i 1600-talets litteratur, både den svenska och den utländska. Han nämner där bl. a. Stiernhielm, Wivallius, Columbus, Urban Hiärne, Skogekär Bärgebo, och av de europeiska diktarna bl. a. Opitz, Rist och Cats.⁴

Det svenska 1600-talets dramatik var Karlfeldt redan tidigt väl förtrogen med. Under studenttiden använde han, enligt en uppgift av August Hahr, ibland »ett ålderdomligt språk, som syntes hämtat från det äldre skoldramat eller citerade han direkt verser ur Johannes Messenius' dramer».⁵ Åt samma håll pekar en upplysning av E. N. Söderberg i minnesboken om Karlfeldt: »Jag minns mer än ett tillfälle, då han kryddade sina glada infall med att framföra dem på ett pastichartat språk, hämtat antingen från det gamla skoldramats burleska vokalbulär eller från rococons utsökt sirliga fraseologi.»⁶ De uppgifter som står att få om Karlfeldts lån från bibliotek visar också hans starka intresse för 1600-talslitteraturen:⁷ 1900–1901 lånade han, som Mjöberg har noterat, från Kungliga Biblioteket en mängd litteratur från och om 1600-talet.⁸

När Jöran Mjöberg i kapitlet Ekon och diktarfränder skall visa på reminiscenser från äldre litteratur i Karlfeldts diktning, tar han exempel från stora delar av den svenska 1600-talslitteraturen; ett par av hans mest frappanta jämförelser görs med Spegels *Gudz Werk* och *Hwila*. Ytterligare paralleller med *Spiegel* drar Peter Hallberg i sin avhandling, där han också konstaterar att *Gudz Werk* och *Hwila* »för Karlfeldt måste ha varit en guldgruva av barock bildkonst.»⁹

Som Hallberg antyder, kan det vara lönande att göra en något utförligare granskning av Karlfeldts anknytning till just *Spiegel*. Det finns nämligen en rad paralleller mellan Karlfeldts och Spegels diktning, som inte har noterats av vare sig Mjöberg eller Hallberg; ingen av dem förefaller mera systematiskt ha excerperat Spegels författarskap med tanke på dess betydelse för Karlfeldt. Föreliggande uppsats är ett försök att klarlägga hur stort detta beroende av *Spiegel* kan ha varit; avsikten är att peka på de ställen i Karlfeldts diktning som i någon mening kan sägas utgöra reminiscenser från *Spiegel*.

Det är nästan självklart att Karlfeldt med sina grundliga kunskaper om det svenska 1600-talet har känt till Spegels verk. Det är visserligen inte möjligt att i bevarade lånejournaler från de offentliga biblioteken belägga att han lånat någon av Spegels skrifter — men som biblioteksman hade han ju tillgång till hela bokbeståndet i Kungliga Biblioteket och senare Lantbruksakademiens bibliotek.¹

⁴ Karlfeldt, *Skalden Lucidor* (1914). Stiernhielm omtalas på s. 56 ff., Wivallius på s. 54 ff., Columbus på s. 33 f., Urban Hiärne på s. 51, Skogekär Bärgebo på s. 51 f., Opitz på s. 50, Rist på s. 52 och s. 76 f., och Cats på s. 84 ff.

⁵ A. Hahr, *I Vasalottets skugga* (1943), s. 24.

⁶ *Hågekomster och livsintryck* ... 12 (1931), s. 18 f.

⁷ KB:s lånejournaler är endast t. o. m. 1901 uppställda efter låntagarens namn; för tiden

därefter uppförs de utlånade böckerna i bokstavsordning. I UUB:s utlåningsböcker används endast detta senare system. Det är därför nästan ogörligt att få en fullständig överblick över Karlfeldts lån.

⁸ Mjöberg, *a. a.*, s. 172.

⁹ Hallberg, *Natursymboler i svensk lyrik* ... (1951), s. 867.

¹ I de bevarade lånejournalerna har endast hemlånen registrerats; vad som har tagits fram för läsning på platsen kan självfallet inte rekonstrueras.

Gudz Werk och Hwila hade aktualiserats 1883, då Klemming i en uppsats i *Samlaren* hävdade att Lucidor var skapelseeposets ursprungliga författare, vars manuskript omarbetats av Spegel.² År 1891 publicerades Evert Wrangels uppsats som — i polemik med Klemming — fastslog Spegel som författaren.³ Vid förarbetet till Lucidormonografien har Karlfeldt knappast kunnat underlåta att sätta sig in i och ta ställning till denna diskussion. Ett teologiskt arbete om Spegel som kateket och homilet publicerades 1890,⁴ och 1899 trycktes Josef Helanders avhandling om Spegel, vars litteraturhistoriska del huvudsakligen behandlar Spegels psalmdiktning, men där också Gudz Werk och Hwila ägnas ett rätt ingående studium.⁵ Helanders forskningar för avhandlingen pågick samtidigt som Karlfeldt var bosatt i Uppsala och arbetade på sin licentiatexamen; de kan ha sammanträffat t. ex. på Carolina. Att Karlfeldt i varje fall på något sätt skaffade sig Helanders bok när den kom ut, är troligt med tanke på att han just då läste en mängd 1600-talslitteratur.

I det nyss anförda citatet från Peter Hallbergs avhandling antyds att de mest givande parallellerna mellan Spegel och Karlfeldt står att finna på bildspråkets område. Jöran Mjöberg har fäst sig vid »hur nära barock och preciositet Karlfeldts bildstil ofta står»⁶ och funnit en rad överensstämmelser mellan Karlfeldts bildspråk och 1600-talsdikten. »Dessa likheter», fortsätter han, »måste ofta nog ha varit följden av en medveten anknytning till barockdiktarnas diktion. Särskilt Skogekär Bergbo, Lucidor, Runius, Spegel, Stiernhielm och Dahlstierna är här att bringa i åtanke.» Han anför även några paralleller med Spegels bildspråk⁷ — men det är inte omöjligt att vid en systematisk granskning bland Karlfeldts metaforer finna åtskilligt fler som tycks anknyta till Spegels språkbruk.

Huvuddelen av denna studie kommer att ägnas dels åt överensstämmelser mellan Spegels och Karlfeldts metaforbruk inom de områden där likheterna är särskilt påfallande — de kosmiska, astronomiska och meteorologiska metaforerna; dels åt Spegels och Karlfeldts sätt att utnyttja personifikationer i bildspråket. — Den antika mytologien var på Spegels tid en ofrånkomlig del av det poetiska språkbruket; det förefaller som om en del av Karlfeldts allusioner till antikens gudavärld kan ha influerats av Spegels mytologiska bildspråk.

Metaforer

I

I barocklyrikens bildförråd utgjordes den säkerligen största avdelningen av metaforer och perifraser för celesta fenomen av alla slag. För himlen, för sol, måne och stjärnor finns en mångfald beteckningar, som med obetydliga varia-

² G. E. Klemming, *Guds Werk och Hwila* (*Samlaren* 1883, s. 5–11).

³ E. Wrangel, *Bidrag till lösningen af frågan: Hvem har författat Guds Werk och Hwila?* (*Samlaren* 1891, s. 58–69).

⁴ H. W. Tottie, *Haquin Spegel såsom kateket och homilet* (1890). (UUA 1891.)

⁵ J. Helander, *Haquin Spegel. Hans lif och gärning intill år 1693...* (1899).

⁶ Mjöberg, *a. a.*, s. 175.

⁷ *Ibid.*, s. 177 ff.

tioner återkommer hos de flesta poeter. Universum kan ses som ett hus, där himlen är det välvda taket; huset upplyses av solens lykta, månens lampa och stjärnornas bloss.

De bilder Karlfeldt använder för att skildra dylika kosmiska företeelser är ofta påfallande lika barockens. Dessutom ger hans metaforer genom sin anknytning till ett folkligt uttryckssätt ofta ett naivt, eller naivistiskt, intryck som kan föra dem nära Spegels bildstil: kosmiska sammanhang reduceras till en gripbar nivå genom att liknas vid hemvant mänskliga företeelser.

Spegel ser gärna världen som en konstrik byggnad förfärdigad av Gud, den store byggmästaren:

— — —
 Haar man Mestare seet som kan så konstelig bygga
 At stooru Huus Grundlöst stå stadiga, fasta och trygga?
 Ty si resiga Berg, Stela Klinte, Klipporna bratte,
 Fast wj weete the ey på Pålar och Fiolar ä satte
 Men på Lufftenes Hwalf som tykkas wara så swaga
 Stå dock härdiga, sljkt kan tu *Gud* wjsliga laga!

(GW s. 20)

För 1600-talsdiktarna var bilder som dessa naturligtvis inte bara poetisk utsmyckning utan också ett uttryck för en världsbild: medeltidens kvardröjande biblisk-aristoteliska, som för ortodoxt troende ännu vid denna tid var den enda acceptabla. Byggnadsmetaforerna kunde auktoriseras genom sitt bibliska ursprung: bibeln talar om »Himmelens grundwalar» (2 Sam. 22: 8) och jordens pelare: »Han rörer jorden af sitt rum, så at hennes pelare bäfwa» (Job 9: 6). Gud frågar Job: »Hwar wast tu tå iagh grundade jordena? / Sägh mig, weest tu hoo henne hafwer satt sitt mått, eller hoo hafwer dragit något snöre öfwer henne? / Eller hwar vppå står hennes fotafäste, eller hoo hafwer henne en hörnsteen lagdt?» (Job 38: 4 ff.).⁸

Hos Spegel är, som Bernt Olsson har visat, bilder av detta slag mycket vanliga.⁹ Spegel kan tala om ljustet »Som Gud uptende tå han til thet första Huset, / I hwilket alle Boo, then första Syllan lade» (GW s. 151), om »Werldsens Bygning» (GW s. 265): »Tu blanka *Himmels-Huus* förgylt med Stiernor många» (GW s. 25), eller — med en ordlek — »all Himmelens Förgylte Borg och Feste» (ibid.), »Himlens höga Slott» (GW s. 166), »Then klara himmels borg» (TP s. 123), »Thet ewigt fasta *huus*» (ibid.).

Till Spegels byggnadsmetaforer finns åtskilliga paralleller i Karlfeldts bildspråk. Himmelsbilden i Nya skott (FL) — »Din jord är grön och hennes tak är blått» — påminner till exempel om Spegels uttryck »thet blå-bestiernte Taket» (GW s. 150) eller hans bilder av Gud som byggmästare: »Först resar

⁸ Bibeln citeras efter Henrich Keyser's upplaga från 1674: *BIBLIA, Thet är: All then belga Skriffit på Swensko. Efter förre Bibliens Text, oförändrat...* Cum Gratia & Privilegio S. R. M. Sueciae. Stockholm: Tryckt hoos Henrich Keyser ... Åhr 1674.

⁹ B. Olsson, Spegels Guds Werk och Hvila

(1963), s. 402 ff. »Bibliska bilder och bilder hämtade från eller byggande på tankar i antik litteratur skapar tillsammans en stor, omfattande metafor för hela universum: världen tänkes under bilden av en byggnad, ett hus, i vilket människan är herre eller gäst» (s. 404).

han sit Taak och Himla-Hwalfwen rundar / Men uppå ingen Ting then Tyngd och Börda grundar» (GW s. 57). Skämtsamt utnyttjas denna bild i dalmålningen Den underbara kvarnen (H), där det talas om »himmelens takstolar». — I Vinterorgel (H) är byggnadsmetaforen ett genomgående tema: dikten börjar med att skildra naturen som ett tempel under låga valv:

Ditt tempel är mörkt och lågt är dess hvalv,
Allhelgonadag!

— — —

Ur den mörka hösten växer den vintriga naturen fram som en frostens gigantiska katedral med arkader under skyhöga bågar, där »vintergatans hvalvsegel spänts / av flammade flor» och »lamporna tändts / i östligt kor». Liknande uttryck förekommer ofta i Gudz Werk och Hwila. Spegel kan se firmamentet som en ofantlig valvkupol över världsbjuggnaden:

Jag seer it dägligt Hwalf ej murat uppå Bogar
Men annat, dock iag weet ej hwad thet sammanfogar:
Thet sträcker sig omkring all Werldens Rundell wjda,
Ja utom mit Förstånd wil thet aldeles skrjda!

— — —

(GW s. 55)

Samma vändningar återkommer på flera ställen: »Lufftenes Hwalf» (s. 20), »Firmamentets Hwalf» (s. 129), »Thet blåå-Turkoser Hwalf» (s. 136), »thet Sapphire-Hwalf» (s. 173).

Det är, säger Bernt Olsson, »påtagligt, att hos Spegel — liksom hos så många andra diktare under 1600-talet — inga teoretiska uttalanden förmår i så hög grad ge en vision av trygghet och intimitet som byggnadsmetaforen använd för universum. Spegel har många, ofta konstnärligt övertygande, ord om storheten i Guds skapelse; hans metaforik med de ständigt återkommande bilderna av himlen som ett tak, solen som en lykta, drager dock med starkare kraft åt andra hållet.»¹ Som redan framhållits, är det just detta drag som förenar Karlfeldts och Spegels bildspråk: de har ofta den naivistiska konkretiseringen av kosmiska företeelser gemensamt.

I Spegels »Himmels-Huus» får vi »See månan blänka mäst ibland the många blosz» (TP s. 134); Gud är den som »alla stiernors blosz och Solens lampa tänder» (ÅP s. 5). Liknande omskrivningar kan man finna i Karlfeldts Vinterorgel (H): »då lamporna tändts / i östligt kor» och i Höstskog (FP), där skymningen är ett »skumt gemak, där Venuslampan flämtar». Här är byggnadsmetaforen klart utförd och parallellen med 1600-talsdiktaren ligger nära till hands: Spegel talar ofta om stjärnorna som lampor: »The Demants-Lampor» (GW s. 151), »the Demants Lampor klara» (GW s. 165), »thet är lust at see the Demants lampor bränna» (TP s. 134). Den mångledade perifraser i dalmålningen Elie himmelsfärd (FL) — »de vänliga små ljus, / som den gode Gud Fader utmed vägen hafver satt, / hvilken leder till hans gästfria hus» —

¹ *Ibid.*, s. 405. (I texten har genom ett tryckfel kommit att stå »version».)

påminner, säger Jöran Mjöberg,² om Spegels uttrycksätt, liksom när i Lucia (FV) tallen liknas vid »silfverstaken / för månens prunkande högtidsljus». Han anför ett exempel: Gud vill, heter det i Gudz Werk och Hwila, »the monga Lius på Himla-Stakan sättia» (GW s. 148). Man kan finna flera paralleller: Gud har »Sat Liuse-Kronan full med Stiernor och Planeter» (GW s. 245) för att lysa människan, och stjärneskaran »achtar tjdigt på, först een och så then andra / At tända Faklor up, så wj beqwämt må wandra» (GW s. 60). I inledningsstrofen till fjärde dagen beger sig diktaren »Vp i Luftens Krop-åås», där han »the monga Liusen finner, / Som ther sittia tätt och nätt» (GW s. 145). — Bilden av »Vintergatan, denna gyllenträdsallén» i Karlfeldts dikt är principiellt av samma art, men har ingen direkt motsvarighet hos Spegel.

En annan bild för vintergatan — med helt annat stämningvärde — finns i Häxorna 3 (FP): »vintergatsormens blanka fjäll», där fjällen alltså är stjärnorna. Denna bild med dess konkretisering av en stjärnformation till ett djur kan föra i tankarna Spegels sätt att tilltala Fiskarna, en av djurkretsens stjärnbilder: »I HimleFiskiar! [. . .] Up foort och skjner nu, slår ut the blanka Fenar / Som wjda öfvergåå the dyra Demants-Stenar» (GW s. 185), där stjärnorna får bli fiskens blanka fenor.

*

I Tecknens tid i Yttersta domen (FL) skildras de olycksdiga järtecknen i himlakropparna med uttrycksfulla metaforer: månen vänds i blod — »Nu dryer blod från månens horn, / o under, o under!» — och solen i mörker:

Nu skiftar solen sin gestalt,
o fasa, o fasa,
och ligger som en möglic palt
i molnets tiggartresa.
Nu är det skymning dagen om,
och natten växer småningom.

Bland de tecken som varslar den yttersta dagens ankomst nämns redan i bibeln »teckn i solen, och i månan, och i stiernorna» (Luk. 21: 25): »Solen skal wendas i mörker, och månen i blodh, förr än then stoore och vppenbarlige HERrans dagh kommer» (Apg. 2: 20), vilket i de apokalyptiska utsagorna varierar på olika sätt (Matt. 24: 29, Mark. 13: 24); i Johannes uppenbarelse heter det att »solen wardt swart som en håårsäck, och månen wardt allsamans såsom blodh» (Upp. 6: 12).

Trots att det självfallet är de bibliska föreställningarna som återspeglas i Karlfeldts dikt, är det tänkbart att den verkningsfulla formuleringen också kan ha influerats av Spegels eskatologiska skildringar. I Gudz Werk och Hwila skildras den kommande domen på följande expressiva sätt:

Tå skal och Dagen klaar i Mörker insweept blifwa,
Och Gud skal Himmelen som trasar sönder rjfwä,
Tå skal och Soolen som then nya Mosten giäsa,
Och Månan häpen stå ja Blod utaf sig fräsa;

(GW s. 41)

² Mjöberg, *a. a.*, s. 178.

Hos både Spegel och Karlfeldt är den mörknande solen insvept i himlens sönderrivna trasor, där den ligger »som en möglig palt» eller — hos Spegel — jäser »som then nya Mosten»; månen dryper av blod — hos Spegel skall den »Blod utaf sig fräsa»; i båda fallen har diktarna med drastiska metaforer gjort en naivistisk konkretisering av bibelordet.

Jöran Mjöberg har jämfört Karlfeldts månskensmetafor i Nu öppnar nattglim sin krona (FL) —

— — —
och månjungfrun tömmer sin stäfva
i purpurn från dagens pokal.
— — —

— med ett ställe hos Spegel: »Utaf titt Embar tu klaart *Watzn* nedergiueter / Och af thet samme *Wjn* i alla Drufwor spruter» (GW s. 75).³ En bild för månskenet av exakt samma slag finns i Vårdshuset (FP):

Ur bukig kopparflaska häller månen sitt mjöd;
däri vi vilja plaska, till dess dagen står röd.

Om dessa exempel påminner även bilden i Häxorna 2 (FP):

När korsmäsmånen nyss var tänd
och göt sitt svaga stril,
— — —

I alla dessa bilder flödar månskenet ner över jorden ur ett himmelskt käril — så som dagen hos Spegel utgjuts ur Guds ämbar.

2

Inte bara när det gäller astronomiska företeelser utan också i fråga om meteorologiska fenomen finner man paralleller mellan Karlfeldts och Spegels bildspråk. Nederbörden i dess olika former blir i 1600-talsdikten ofta föremål för de omskrivningar barockens bildfantasi älskade. Spegel skildrar den fallande snön så, att »The hwjta Foglarna begynna tiokt at flyga» (GW s. 180), och han talar om »Then Winge-lätta *Sniö* som alla Berg betekker» (GW s. 150). Karlfeldt har ett par motsvarigheter till Spegels bild av snöflingorna som fåglar: dels i Ur årets sagor (FP) — »yrnsnön i flockar tågar, / vackert som [...] svanar från sommarsjön» — dels också när det i Mikael (FB) heter att »vintersvanarna kasta / sitt dun över lundernas sår»; den senare bilden står nära ett uttryck i Dahlstiernas Kunga Skald.⁴

Snötäcket liknas hos Karlfeldt i barockens anda vid ett bolster: han använder omskrivningar som »drivornas duniga ro» (Januarivår; FB), »bergens bolstrade sidor» (Vinterhvila; FB) eller »bolster af snö» (Göjevisa; FL); i Humlor (H) sover jordhumlorna sin vintersömn i »bolsterhöljda sängar» — dvs. i den snötäckta jorden. Även här har han en föregångare i Spegel, som om snön säger att »man kan blött och jämpst som på it Bolster köra» (GW s. 180).

³ *Ibid.*, s. 178. — Att omskrivningen »dagens pokal» för solen, som Peter Hallberg uppmärksammat, har nästan exakta motsvarigheter hos romantikerna C. F. Dahlgren och Stagnelius (Hallberg, *a. a.*, s. 829 f.), behöver

naturligtvis inte i detta sammanhang — då det gäller månskensmetaforen — göra jämförelsen med Spegel oberättigad.

⁴ Mjöberg, *a. a.*, s. 175 f.

Åskväder och blixtrar skildrar Karlfeldt gärna i konstfulla perifraser: han talar till exempel om »tordönets väldiga reden» i Hjärtstilla (FP) och om »åskvagnens dunder» i Blommornas kärlek (FB). Blixten blir i hans bilder till ett vasst spjut eller en skarpslipad egg. I slutstrofen av Hästkarlar (FP) skildras åskvädret så:

Svart på gröna stolpar står
en bukig tordönsvägg.
Hotfullt öfver kaskarna slår
en blixt sin blåa egg.

Samma omskrivning återkommer i dikten Den långa sommarn i Karlfeldts sista diktsamling:

Böj ditt huvud! Kanske däröver
svävar i nästa minut en egg,
och på svarta tapeter skrivs
tecken som förr på Belsasars vägg.

I samma samling — Hösthorn — finns diktsviten Slottstapning, som har en liknande bild: »... och blixterna vrida / sina hväsande spjut».

Martialiska metaforer av detta slag finner man tidigare hos Spegel. Han har i Gudz Werk och Hwila en »Poetisk Dicht om Toordöön, Liung-Eld och Meteorer»: »Jag hörde Lösen strax med *Toordön*-Slangar skiutas, / Jag såg af Fyyrwerk Eld i många Former sprutas» (GW s. 86). Himmelsslottet bevakas av åskans kanoner och blixstens spjut:

— — —
Ther *Dundrar* ofta så af Skyens höga Wallar
At ingen heel Carthou så donar eller knallar;
Ther flyger *Liungeeld* som een tusend-spitzig Skächta
Och skal them Ondom til een Skräck och Rädzla flächta.

(GW s. 60)

I dikten Ungsommarn (U), först publicerad 1901, finns en bild för den ljusa sommarhimlen:

Nu hafver den unga fru sommar ställt
sitt ljusa tält
på resliga stänger öfver vårt fält,
öfver falan.

Jöran Mjöberg har funnit en motsvarighet till denna bild i Gudz Werk och Hwila.⁵ Spegel skildrar där morgonrodnaden: »Strax Phosphorus slår up thet sköna Purpur-Teltet» (GW s. 37). En bild av alldeles samma slag finner man i Thet tilslutna Paradis: »och månen war så när, / At han sitt silfwer-tält kring hela luften sträckte» (TP s. 134). På åtskilliga andra ställen hos Spegel återfinns bilden av himlen som ett tält; Bernt Olsson anför bl. a. denna:

— — —
Men hwar af hafwer Gud thet sköna Täckket lagat,
Thet Himmel blanka Tält, hwar haar han Tyget tagit?
Är thet af Silfwertråd, är thet af Silke spunnit?

(GW s. 55)

⁵ *Ibid.*, s. 177 f.

Denna metafor har, som Bernt Olsson påpekar,⁶ gammaltestamentligt ursprung; den anknyter också till de ovan behandlade bilderna av universum som en byggnad. I bibeln talas t. ex. om Gud som »Then ther himmelen vth tänier såsom itt tunt skinn, och vthsträcker thet såsom itt tiäll ther man boor vthi» (Jes. 40: 23) — vilket motsvaras av Spegels »Gud haar spänt ut it Tiäl som ganska wida rækker» (GW s. 54). — Som ett »mera skämtsamt uttryck åt likartade associationer» betecknar Peter Hallberg Karlfeldts bild i En vandringsdag (VK): »fläcklös spände fästet den stora paraplyn».⁷

I Det förgångna (FP) använder Karlfeldt en lätt förmänskligande bild:

— — —
 Det skimrar från den första skyn
 som seglar norrut ljus om hyn,
 — — —

Metaforen »himplens hy» för molnen återkommer även i Augustihymn i samma diktsamling. Övrigt är det, som Peter Hallberg har påpekat,⁸ en motsvarighet till denna metafor i Gudz Werk och Hwila: »*Skyjarna skiffa sin hy och sig förblandade hwälfwa*» (GW s. 20).

Personifikation

I

Till bildspråket i vid mening hör även personifikationen, förmänskligandet, av ting och fenomen som omger människan. »Öfver hufvud förmänskligas naturen mycket starkt eller indrages åtminstone i människans krets och mätes med hennes mått», säger Gunnar Castrén om stormaktstidens diktning,⁹ och Wellek och Warren påpekar i sitt standardverk *Theory of literature* att en vanlig, och typisk, metafor i barockens bildspråk är den som »translates the greater into the humbler»; ett uttryck för detta är att »The 'spheres' most characteristically mixed by Baroque poetry are the natural world and man's world of crafts and artifices».¹ Ovan har redan getts exempel på hur kosmiska företeelser hos barockdiktaren Spegel ofta förs ner till en mera hemvan nivå genom att liknas vid ting inom det mänskligas sfär och hur Karlfeldt i många fall, säkerligen medvetet, anknyter till 1600-talspoetens uttryckssätt i detta avseende.

Peter Hallberg har visat på en parallell mellan Karlfeldts vårschildring i Lucidordikten *Vårskuggor I* (H) och en bild hos Lucidor.² Hos Karlfeldt utformas bilden så:

Nu lägger marken av sin gråa vadmals pajrock
 och isen flottas bort från vill- vall- välvand sjö.
 Nu drager skogen på sin lätta gröna majrock,
 och Syrinx spelar gällt i strandens brutna rö
 sitt gamla herdespel för sven och mö.

⁶ Olsson, *a. a.*, s. 403.

⁷ Hallberg, *a. a.*, s. 871.

⁸ *Ibid.*, s. 867.

⁹ G. Castrén, *Stormaktstidens diktning* (1907), s. 166.

¹ R. Wellek & A. Warren, *Theory of literature* (2 ed. 1956), s. 188.

² Hallberg, *Kring Karlfeldts Lucidordikt* (Samlaren 1942, s. 100).

Bilden av jorden som ömsar klädnad vid vårens ankomst finns även hos Lucidor — och Karlfeldt har självfallet haft dennes uttryck i tankarna; det är ju fråga om en pastisch. I en av Lucidors namnsdagsdikter heter det:

— — —
 See huru Himlen leer, hur' Skyn gör liufligt Wäder,
 Hur' Jorden legger aff the hwijta Winter-Kläder
 Ok dra'er sin Blomster-Rock med tusend Färge-Slag
 På sin förnygte Kropp, at ähra denna Dag.
 — — —

(SFSV 4, 1, s. 422)

Karlfeldt har emellertid själv observerat att Lucidor inte är ensam om denna bild: i Lucidorboken, där just denna strof citeras, kallar han den för »det vanliga motivet om naturen såsom själf smyckande sig till en vårlig namnsdagsfest».³ Som Mjöberg påpekar,⁴ återfinns bilden hos en rad svenska barockdiktare; redan Castrén framhåller hur vanlig den är: den kan, via Opitz, återföras till Petrarca.⁵ Senare har Hallberg konstaterat att detta stilgrepp är »ett internationellt kännetecken på barockpoesien»⁶ och gett några exempel från tysk 1600-talsdiktning.

Hos Spegel är bilder av detta slag mycket vanliga. Klädmetaforen, som Bernt Olsson kallar denna bildtyp, hör samman med personifikation — som dock inte alltid utförs: »det är klädmetaforen som är det viktiga».⁷ Spegel kan till exempel skildra våren, då Guds skapelse förnyas, på nästan exakt samma sätt som Lucidor i det nyss anförda citatet: jorden lägger av sin vinterklädnad:

— — —
 Hon lägger bort then Drägt hon haar om Wintren burit
 Och henne warder för then hwjta släpen skurit
 Een annan Drägt och Skrud som kostbart är bebrämat,
 Som högste Mästaren haar paszat och beqwämat;
 All Blomster samblas til at pryda samma Skruden,
 Ja alla Creatur besökia thenna Bruden;
 — — —

(GW s. 179)

När Spegel skall skildra syndafallets ödesdigra verkningar och framhäva kontrasten mellan naturens nuvarande tillstånd och paradiset härlighet, griper han till samma förmänskligande metafor; genom synden har Adam

— — —
 ... Jordens Jungfru Krantz af hennes Hufwud refwet
 Så Törne, Tistel, Starr och Ogräs är nu blefwet
 Then Prydning henne gifs at ther med sig betekka
 Så långt som hennes Kropp och många Lemmar rekka,
 Ty sukkar hon rät hårdt och bäfwandes beklagar,
 At hon nu är så snööd som fordom war så fager,
 At hon een ljtten Tjd blomerat Tyg fåår bära,
 Men måste låta straxt sig Sörje-Kläder skära;
 — — —

(GW s. 126)

³ Karlfeldt, *Skalden Lucidor*, s. 100.

⁴ Mjöberg, *a. a.*, s. 177.

⁵ Castrén, *a. a.*, s. 166 f.

⁶ Hallberg, *Natursymboler i svensk lyrik*, s. 600.

⁷ Olsson, *a. a.*, s. 406.

Att bilder av det här slaget är ymnigt förekommande hos Karlfeldt visar Peter Hallbergs ingående granskning av naturbesjälning i Karlfeldts dikt.⁸ Redan i en tillfallesdikt från 1889 — ett skåltal vid vårbalen i Uppsala (Skål för kvinnan...; U) — som Hallberg dock inte nämner, används klädmetaforen i en vårschildring, där jorden — liksom hos Spegel — blir en brud, smyckande sig med blommornas bröllopsdräkt:

Nu dallra dungarne af hymners ljud,
och jorden blommor vid sitt hjärta sätter
och sömmar ifrigt genom dar och nätter
på skruden, den hon bära skall som brud.

Bilden av den blomstersmyckade bruden återkommer, denna gång med helt annat stämningssinnehåll men ändå med tydlig anknytning till 1600-talsdiktens metaforik, i Mossen (VK):

Men med stilla svärmod fäster mossen,
lik en fattig och förgråten brud,
ljusa hardun, bleka hjortronblommor
mellan vecken af sin blacka skrud.

I den sena dikten Dryckesåret (TT), som även i övrigt är full av arkaiserande drag, är det jordens vinterdräkt som skildras — även här i barockens och Spegels anda:

Se, skogarna blomma som olvon och fläder,
och jorden har klätt sig i skinande kläder.

Man kan jämföra med Spegels bild av snötäcket som »then hwjta släpen» (GW s. 179) i ett ovan anført citat. En bild av samma art finns i Januarivår (FB). Där är »linnet» en omskrivning för snötäcket:

Nu blottar jorden sin bruna,
i linnet bävande barm,
men solen, svalmynt som Luna,
förmår ej att kyssa den varm;

Denna bild har, som Jöran Mjöberg nämner,⁹ sin motsvarighet i Gudz Werk och Hwila, där Spegel talar om jorden,

När hon om Wintertjd är död och steelnad worden,
Ja i then hwjta Sniöö som i it Lakan sweepter,

(GW s. 133)

Man kan finna ännu ett par paralleller hos Spegel: om rimfrosten heter det att den »i then sida Höst som hwita Ullen kläder / Then nakna Markens Rygg» (GW s. 70). Ytterligare en liknande omskrivning, där det är syndafloedens vattenmassor som — med en biblisk allusion — liknas vid ett döljande täckelse, finner man i andra upplagan av Gudz Werk och Hwila: »Then tiocka förlåt

⁸ Hallberg, *a. a.*, s. 598 ff., 644 ff., 673 ff., 689 ff.

⁹ Mjöberg, *a. a.*, s. 178.

är i stycken sönderrefwen, / Och jordens bara krop är almänt synlig blefwen» (GW 1705 s. 66).

Inte bara den personifierade jorden, utan också trädens grönska, blommorna och berghällarnas mossor får i Karlfeldts bildspråk mänsklig dräkt; ofta en kvinnas dräkt. I en Visa från 1886 (U) säger han att »Jasminens drägt är af snöhvitt linne / och rosens tvinnad af purpurgarn», och i dikten I höststormen (1894; U) har stranden en »videfrans». I Mossen (VK) har berget i samlingens första upplaga »brokig sammet [...] kring skrumpen barm». I En vandringsdag (VK) går diktaren på stigen »där skogens klädning släpar sin glänsande brokad», i Villgräset (VK) talas om »grenarnas skört» och i Lindelin (VK 2 uppl.) om »lindens ljusa plagg», »berghällens schagg» och »videnas gardin». I Höstens vår (FL) beskrivs nyponrosorna som »buskens rosentyll, den röda», och i Nya skott (FL) är det den späda sälgen som, med en allusion till bibeln, »vaknar och förstår / sin nakenhet och gör sig gyllne skörten». I Visa i en-skogen (FL) »tar hæggen floret på», i Höstskog (FP) talas om »klippan med violblått öfverdrag» och i Klagosång över en landtman (FB) skildras hur »tunnklädda knoppar skaka / i järnnattens blånande frost». I Julia Djuplin (FB) återkommer bilden av blommornas skört: »blommor lyfta yrt på äng / för vinden sina skört», i Brusala (H) talar diktaren om »pilarnas mjuka slöja» och i Vinterorgel (H) skildras våren så att Maria »fäster kring skogens mörka kjol / en hasselfrans».

Peter Hallberg, som har uppmärksammat de flesta av de här anförda bilderna, konstaterar att »den art av förmänskligande, som dylika citat representera, spelar utanför Karlfeldts poesi en obetydlig roll i mitt material» — ett material som består dels av folkvisepoesien, dels av nio svenska diktare från romantiken och framåt: Stagnelius, Runeberg, Gellerstedt, Bååth, Ola Hansson, Heidenstam, Levertin, Fröding och Karlfeldt. Den enda av dessa diktare som har ett bildspråk liknande Karlfeldts är Gellerstedt. »Det vore emellertid», säger Hallberg, »säkerligen förfelat att tillmäta Gellerstedt någon större betydelse för detta iögonenfallande drag i Karlfeldts naturskildring. Om man vill söka efter literära förebilder, torde det i dennes fall ligga närmare till hands att spåra dem länge tillbaka i tiden, framför allt i den svenska 1600-talspoesiens barockstil.»¹ Han fortsätter: »I väsentlig mån torde Karlfeldts bruk av de ifrågakvarande naturbilderna innebära ett pastischelement, en medveten anknytning till en gången tids stilideal.»²

Att Spegels diktning härvidlag kan ha spelat en roll som inspirationskälla för Karlfeldts bildspråk framgår av de anförda parallellerna mellan de båda diktarnas sätt att skildra jordens klädedräkt. Karlfeldts personifierande bilder av blommorna iklädda mänsklig dräkt är heller inte utan föregångare i 1600-talspoesi; det visar Spegels skildring av paradiset härlighet, där blomstren »Stå i een bländning skiön, och giöra ögat mätt»:

— — —
Thet ena wisar fram sin purpurklädde krop;
Thet andra låter see ett språklot hufwudz-topp.
Här hänger en sitt floor thet solen kånstigt målar,

¹ Hallberg, *a. a.*, s. 600.

² *Ibid.*, s. 603.

Ther slår en vth sitt håår som guld och silfwerstrålar;
 Ett hafwer fläckar nogh, ett är allena grönt,
 Ett rödt och gult ihoop, ett blått och *alt är skiönt*:

— — —

(ÖP s. 59)

*

Klädmetaforen kan hos Karlfeldt användas också för att beteckna himlens skiftande färger och väder; oftast, liksom i det föregående, i förening med en mer eller mindre klart uttalad personifikation. Kvällshimlens röda färg kan ge anledning till en bild som denna i Ungsommars (U):

Det ligger ett streck af skyar slängdt
 som ett rep mellan väst och nol;
 där hafver den unga fru sommar hängt
 sin röda kjol,
 sin gästbudskjol, öfver natten.

— — —

Jöran Mjöberg har — via Vilh. Andersen — funnit en liknande bild hos Thomas Kingo; i den svenska 1600-talslitteraturen finns, som Mjöberg också påpekar,³ ett par nästan exakta motsvarigheter i Gudzs Werk och Hwila, där Spegel liknar himlens färger vid en kvinnas kjol. Han talar om »Fru Iris» — samma sorts personifikation som Karlfeldts »fru sommar» — som »står i Luftens Hwalf i röd-blå Kiortel klädder» (GW s. 74) och om blommorna, som är så färggranna »at Frw Aurora drager / Så brokot Kiortel ej när hon sig fågrast lagar» (GW s. 127). Även i Thet tilslutna Paradis skildras aftonens stillhet och den mörknande kvällshimlen med samma klänningsmetafor:

Och alt blef stilla tyst, ty luften på sigh tog
 Nattekiortlen, och af sigh sin liusa klädning drog:

— — —

(TP s. 130)⁴

2

I det föregående har visats hur personifikationerna hos 90-talisten Karlfeldt liksom hos barockdiktaren Spegel ofta åtföljs av klädmetaforer: den personifierade jorden, till exempel, kan ikläda sig en människas dräkt. Men personifikationer förekommer naturligtvis också hos dem båda utan att de är sammankopplade med denna klädmetafor. Här skall tas upp ytterligare några beröringspunkter mellan Karlfeldts och Spegels bruk av personifikationer.

Naturbesjälningen får hos Karlfeldt ofta formen av en »subjektivt erotisk personifikation av växtvärlden», påpekar Peter Hallberg.⁵ I En vandringsdag

³ Mjöberg, *a. a.*, s. 177.

⁴ Det är värt att notera, att — trots att Thet tilslutna Paradis är en parafras över Miltons Paradise Lost, och i detta avsnitt en nästan ordagrann översättning (se W. G. Johnson, »Skriften om Paradis» and Milton. *The journal of English and German philology* 44 (1945), s. 263–269) — finns denna bild inte hos Milton, utan har tillfogats av Spegel.

— Bildtypen är annars inte ovanlig i 1600-talets metaforik. Spegel talar upprepade gånger om »Mörkretz Tekke» (GW s. 185 o. 265) eller »nattens swarta floor» (TP s. 139). Hos Paulinus-Lillienstedt nämns »nattens swarta mantel» (P. Hanselli, [utg.], *Samlade vittnersarbeten af svenska författare*, 6 (1863), s. 274).

⁵ Hallberg, *a. a.*, s. 645.

(VK) blir marken en ung kvinna: »Därnedan hvilat ängen, en mognande blondin», och vilan i skogsbrynet »ter sig som ett älskogsmöte med själva marken» (Hallberg).⁶ Samma form av naturbesjälning återkommer i dikten Nu öppnar nattglim sin krona (FL): där är det »vreten, som rundar / behagligt sin slumrande barm». Hela dikten är riktad till den personifierade naturen, den mörkögda augustinatten. Allt i dikten är »inriktat på kärleksmötet», säger Hallberg; naturen »tar form av den erotiska eggelsen».⁷

Erotiskt färgade naturpersonifikationer av detta slag har knappast någon motsvarighet i 1600-talsdikten; hos Spegel förekommer de överhuvud inte. Men Karlfeldt har också en annan form av naturbesjälning, då han ser jorden som en moder åt allt levande, moderssköten i vilket allt — växter, djur, människor — har sitt ursprung. I en något begränsad betydelse, där jordens fruktbarhet framhävs, framträder denna sorts personifikation i Göjevisa (FL):

— — —
Fastlagen kommer; om jorden i tö
täcks röja sin fruktsamma famn,
strör jag på änglarnes tisdag mitt frö
i ditt och de heligas namn.

Bilden av jordens fruktsamma moderssköte har en mångfald motsvarigheter hos Spegel; det förefaller som om Spegel skulle ha haft större förkärlek för detta motiv än andra av tidevarvets diktare. Vid skapelsen blev, säger han, jorden »hafwande med mykken herlig Gröda», ty »Sljk Alster hafwer tå then Helge And befodrat, / Och med sin Gudoms Kraft then Öde-Jord bemodrat» (GW s. 33); nu är jorden »ljk een Qwinna som kan föda / Hwart Åår it Barn» (GW s. 127). Han talar om »Naturens Säng [...] / I hwilken hon som een glaad Barna-Moder föder / Mong Tusand Alster-slag och sig i Hwjlan mödar» (GW s. 148) och beskriver den vaknande naturen om våren, då den blida solen sänder sin värme: »Tå warder Jordens Glantz, som för war sloknad, tender / Och hennes döda Qweed begynner såsom Sara, / Tå minste Hoppet syns, then skönste Frucht förwara» (GW s. 133).

I den sena dikten En säningsman (TT) skildrar Karlfeldt markens fruktbarhet på ett likartat sätt:

Och jorden, lucker efter strida regn
och värmd av sol, tog fröet i sitt hägn,
ty hon var bogen som ett tidigt sto
och längtansfull att bära liv och gro:
Kom, himmelskorn,
Kom, bjuugg! Er kraft skall vara såsom torn.

I Yttersta domen (FL) har fruktsamheten vänts i sin motsats. Ett av de olycksdigra järtecknen är själva jordens förvandling:

— — —
Nu vissnar jordens gamla barm,
utsugen, saftlös, platt och arm.

⁶ *Ibid.*, s. 598.

⁷ *Ibid.*, s. 645.

Bilden av jordens barm, ur vilken växter och djur hämtar sin näring, återkommer i dikten Ur årets sagor (FP):

— — —
 Hösten är stor och präktig.
 Bjuggstrån och apeln grenar
 sögo ur markens spenar;
 nu är den goda tid,
 nu är var tacka dräktig
 bärgad i fällans frid.

Bilder av samma typ finner man inte sällan i Gudz Werk och Hwila, där Spegel gärna ser jorden som en moder, ammande sina barn. Jorden tilltalas i slutet av Tredie Dagens Skapelse:

— — —
 Jag weet, iag måste tig her som een Fremling giästa;
 At iag utaf tit Bröst skal haa een daglig Föda,
 — — —

(GW s. 144)

Om fåglarnas skapelse säger han i femte dagen:

— — —
 Så kan och Watnets Ljf åthskillig Foster bära
 Them Jorden sedan skal med sina Spenar nära.

(GW s. 187)

»Men frjda Jorden wil osz som een Amma deggia», heter det i Jordenes Beskrifning (GW s. 115), vilket på följande sida varierar med en antitetisk formulering: »Hon ammar osz och up men med een stadig Föda» (GW s. 116).

Bilden av spenarna som en symbol för fruktbarhet finns hos Karlfeldt också i Äppelskörd (FL):

— — —
 Alla trädens mjuka grenar
 hänga tungt som fulla spenar,
 — — —

Det är intressant att notera att detta uttryck inte endast anknyter till Spegels bilder av jordens barm, utan också har en direkt parallell i Gudz Werk och Hwila: när »Jordenes Fruchter» omtalas, nämns först av alla

— — —
 Thet skiöna Äple-Trä som på the kröokte Greenar
 Bäär sina trinna Bröst man weet wäl hwad iag menar,
 — — —

(GW s. 119)

3

Karlfeldts personifikationer av astronomiska företeelser, planeter och stjärnor, har även de ofta en viss likhet med 1600-talsdiktaren Spegels bildspråk. Ovan har, på tal om klädmetaforen, citerats en strof ur dikten Januarivår (FB):

— — —
 Nu blottar jorden sin bruna,
 i linnets bävande barm,
 men solen, svalmynt som Luna,
 förmår ej att kyssa den varm;
 — — —

Här är det inte bara jorden som personifieras, även solen får mänsklig gestalt; en bild som enligt Peter Hallberg anknyter till »den gamla mytologiska föreställningen om solen såsom jordens älskare».⁸ Som jämförelse anför Hallberg Stagnelius och Runeberg, men konstaterar samtidigt: »Det antika inslaget är emellertid här, som ofta annars hos Karlfeldt, sett med barockpoeternas ögon»; bildens utformning »skiljer sig också till hela sin typ» från t. ex. Runebergs användning av motivet. En parallell hos Spegel, som kanske är ett mera adekvat jämförelseobjekt — särskilt med tanke på den redan nämnda överensstämmelsen i första halvan av strofen — kan man finna i Guds Werk och Hwila:

Om sköna *Soolen* skal then swarta Jorden kysza
Och sättia Floræ Krantz på Bondens Watmals Mysza,
Tå måste tu min Gud! I rättan Tjd och Tjma
Så börja hennes Lopp och gyllne Ögons Strjma;

(GW s. 80)

Solen framträder i personifierad gestalt på många ställen i Karlfeldts poesi. Mest genomförd är personifikationen i Zephyrs serenad till Ölands solvända (FB). Dikten anknyter medvetet till romantikens diktning,⁹ men i bilden av solen som en kvinnlig gudomlighet, som solvändans »höga fru», och blomman som hennes »trofasta hjon» anser sig Peter Hallberg kunna spåra en anknytning till barockens uttryckssätt: »Själva de arkaiserande benämningarna *fru* i betydelsen 'drottning' 'furstinna', som förekommer även annorstädes hos Karlfeldt, bland annat om planeten Venus, och *hjon* ge en viss trohjärtad prägel åt förhållandet mellan solen och blomman och kunna leda tanken till svensk barockpoesi»,¹ säger han och anför som exempel på »barockdiktningens gemytliga 'domesticering' av himlakropparna»² en bild från Gudz Werk och Hwila:

Then ärla *Sool* stäär up som een *Huusbonde* trifwen
På thet hans Tienste-Hion må tjdigt warda drifwen
Hwar til sin Sysla, samt hans Nyttå jdogt söka

(GW s. 149)

Den nyss uppstigna solen personifieras i Göjevisa (FL):

— — —
Aldrig står solen så röd vid sin grind,
som stigen från bolster af snö.
— — —

Karlfeldts uttryckssätt kan föra tanken till den i barocken ofta använda bilden av Aurora, på klassiskt vis uppstigande från Tithons bädd. Spegel har en rad omskrivningar av det slaget, men han personifierar också solen på ett sätt som mera konkret erinrar om Karlfeldts bild: solen träder ut ur sin kammare:

— — —
Bljr Jorden all för kald tå måste Molnet wjka,
Och bljda Soolen strax utu sin Kammar fika.

(GW s. 76)

⁸ *Ibid.*, s. 835.

⁹ Mjöberg, *a. a.*, s. 187. — P. Envall, *Havets viol och solens gränd* (*Nysvenska studier* 1949, s. 178).

¹ Hallberg, *a. a.*, s. 836.

² *Ibid.*, s. 994.

Solen förmänskligas också — med röda kinder liksom hos Karlfeldt — när Spegel berättar om svalan:

— — —
 När Lufften är rät hwjt och Soolens Kinder röda,
 Tå flyger hon omkring, och hemtar sig sin Föda,
 — — —

(GW s. 204)

Det är emellertid, som Peter Hallberg har påpekat,³ inte otänkbart att också bibeln i någon mån kan ha bidragit till utformningen av Karlfeldts bild (och även inspirerat till den först citerade av Spegels personifikationer): i Psaltaren skildras hur solen »går vth såsom en brudgumme vthu sinom kamar» (Ps. 19: 6).

*

I Karlfeldts dikter med motiv från bondepraktikan förekommer ofta att djurkretsens stjärnbilder får självständigt liv. Fullt uppenbart är detta t. ex. i Lejonets barn (FV):

Se, Jungfrun framgångar med bröst såsom torn,
 ty vårt sällskap hon åtnjuta vill,
 och Väduren tömmer sina gyllene horn
 och ger rikdomens häfvor därtill.

När solen löper högt genom Tvillingarnes ban,
 står vår längtan till vandring och färd;
 då draga vi till mötes den gode sankt Urban
 och hans svalor i den glittrande värld.

Samma slags personifikation finner man i flera andra dikter. Också i dalmålningen Elie himmelsfärd (FL) fungerar stjärnbilderna på detta sätt:

Högt i fjärran öknar skrider väl den onda Skorpion,
 där går Hunden med sitt ödsliga skall,
 där ha Lejonet och Björnarne och Ormen sina bon,
 men de bringa ej Guds fålar på fall.

Ett liknande uttryck möter vidare i dikten »Och solen löper i Jungfrun» (FP) — vars titel är ett citat ur bondepraktikan: »kring glimmande hår / skön jungfrun fäste bandet / för att utgå i lejonets spår». I Dryckesåret (TT), slutligen — som i mycket griper tillbaka på en tidigare period i Karlfeldts diktning — talas om Stenbocken, som »står i den trånga gränd / och skakar med hornen och bräker: Vänd!». Där finns också »den skadliga Vattuman, / som måttar ibland med sin svarta spann».

Allt detta är, kan det tyckas, uppenbara anspelningar på bondepraktikan. Emellertid förhåller det sig så att stjärnbilderna aldrig konkretiseras på detta åskådliga sätt i dess formuleringar. Den talar t. ex. om »Leyonetz Barn», vilka »Vthi Twillingarne» har »lycko til at färdas»⁴ etc. — men ger, med sitt stereotypa uttryckssätt, inget utrymme för livfulla personifikationer av det slag som förekommer i Karlfeldts dikter.

³ *Ibid.*, s. 830.

⁴ *Een lijten Book, som kallas Bonde-practica...* (1662; nytr. 1901), fol. Dv v.

En parallell till skildringen av himmelstecknen i Elie himmelsfärd har Peter Hallberg funnit i Ovidii Metamorfoser, i berättelsen om Faëton, som för en dag får länka solgudens spann, sig själv till fördärv.⁵ Tänkbara förebilder till Karlfeldts personifikationer kan man emellertid också finna på närmare håll, i det svenska 1600-talets poesi. Bondepraktikans världsbild avspeglas på många håll i 1600-talets litteratur; hos Lucidor, hos Dahlstierna och, framför allt, hos Spegel. Hos den sistnämnde kan man finna personifikationer av stjärnbilderna, som har påfallande likhet med Karlfeldts uttryck. Han gycklar på ett ställe med sin samtids astronomer:

— — —
 Nu tykkia the sig see hur *Drakeswantzen* krökas
 Hur *Jungfrun* går i Dantz och med sin Prydning spökas;
 Nu föllia the then *Skytt* som *Ophiuchum* jagar:
 Nu billa the sig in hur *Hunden Haren* tager.
 — — —

(GW s. 56)

I Fierde Dagens Skapelse i Gudz Werk och Hwila får han anledning att omtala zodiakens stjärnbilder två gånger. Han skildrar solens gång — om våren: när hon »gåt förbj then Mark ther *Wädren* samt med *Tiuren* / Gå kring, och väkt them up som föllja samma *Diuren*, / The såte *Twillingar*, si tå kan genast rönas» att våren har kommit (GW s. 178 f.); om sommaren: »När Solen sedan sig til *Kräftans* Tekn frammar / Til *Leyon*-Kulan bort och *Jungfruns* fagra Kammar, / Tå börjar mer och meer then ljoma Luften hetas» (GW s. 179); om hösten: »När *Skytten* går til Skoogz, när *Scorpionen* grjnar, / När *Wigten* henger tung, och Soolen sällan skjner», då är hösten kommen (GW s. 179); och om vintern: »Ty *Wattumannen* wil utu sit Embar giuta / Så mykken Ijs och Sniö at ung och gammal tiuta: / *Steenbokken* stöter til med styfwa Hoornens Taggar / och *Fisken* sprutar så at hela Dagen slaggar» (GW s. 180). Den »skadliga Vattuman» med sin svarta spann i Karlfeldts Dryckesåret skulle kunna vara hämtad härifrån, liksom också Stenbocken som skakar med hornen i samma dikt.

Ännu utförligare beskriver Spegel stjärnbildernas krets — deras »*Diuregård*», som han kallar den (GW s. 158) — i ett annat avsnitt: »Först springer *Wädren* fram, och långt i Luften wädrar» (GW s. 160), och därefter följer hela raden. Intressant är exempelvis »then *Scorpion* som hotar / Med Etergiftig Udd, och nappast någon botar / The diupa Såår han gör i någras späda Helsa» (GW s. 161). Kanske är det härifrån som uttrycket »den onda Skorpion» i Elie himmelsfärd härrör; något liknande epitet förses den inte med i bondepraktikan. Längre fram talar Spegel om »then *Steenboock* kekke», som »Soolen förer / Uppå sin Hoorn» (GW s. 162) — åter en anspelning på samma föreställning som avspeglas i Dryckesåret.

4

I Karlfeldts diktning spelar vinden som symbol en utomordentligt stor roll. »Vindens diktare» kallas han av Olof Lagercrantz, som påpekar att »De allra flesta av hans dikter få sin bestämda ton och färg genom de vindar som blåsa

⁵ Hallberg, *Två anteckningar till Karlfeldt* (*Nysvenska studier* 1942, s. 169 ff.).

genom dem».⁶ Peter Hallberg, som har räknat efter hur många gånger vindens ljud förekommer hos Karlfeldt och hos andra diktare, konstaterar att vinden intar en »fullkomligt dominerande plats som ljudkälla i Karlfeldts poesi»: »Den svarar för drygt hälften av alla naturens ljud, medan genomsnittet för de övriga undersökta diktarna ligger vid en knapp fjärdedel.»⁷

Det är med hänsyn till detta inte egendomligt att vinden så ofta i Karlfeldts dikt uppträder i mänsklig gestalt. Några exempel visar hur vanlig denna personifikation är. Den finns i dikten I höststormen från 1894 (U), där stormen personifieras: »Hör, stormens näfvar tunga / på våra portar falla / liksom en hemlös, jäktad mans»; stormen är »den vilde vagabonden, / förhärjarn af titanisk släkt». I Vildmarks- och kärleksvisor finner man den i Vårbild: »Hej, öfver heden far den glada sunnan! / Snart i en festlig afton skall han bära / lustigt kring nejden till skön Valborgs ära / doftande tjär-rök från den tända tunnan.» I Håkan på heden (FV) personifieras de fyra vindarna och omtalas som »han». Fullt uppenbar är personifikationen i Vinterhälsning (FP), som är en hyllning till nordanvinden. I Träslottet (FP) blir den förmänskligade vinden en symbol, en synonym för arvet från hembygden:

Och vinden från hembygdens fala och hed
må vara min reskamrat
och föra mig fram genom kamp och fred
som en sjungande glad soldat.

I första avdelningen av samma dikt rider vinden »sin sunnanhäst med hvin», och i Januarivår (FB) sammanfattas vinterskildringen i bilden av nordanvinden ridande på sin häst: »nordan red stolt på sin brygga / med klang under springarens sko». I inledningsdikten i Hösthorn sägs att »vinden går nattvakt med dånande steg», och i Den underbara kvarnen (H) blir vinden en fågel: »kvarnvinden kommer med hvisslande pennor, / det dånar som vingar av ungdom och vår». Vinden spelar en viktig roll som symbol i Vallfärd (TT), och den uppträder också personifierad: »Då kom vinden, rosenvinden, törnevinden, stormande sträng, / sprang uppför trappan och rev åklädet bort från min säng.»

I dikten I Fridolins spår (FB) är vinden »den siste av kompaner» från den tid då lustgården stod i blom:

Kring gården vinden vankar,
den siste av kompaner,
på dörrarna han bankar
med bokna astrakaner.

Längre fram i dikten får han också mänsklig röst:

Sjung, höstvind, sjung en jordsång
i mäg- och orgelpipor!
Stäm upp en präktig bordsång
om älg, kalkon och ripor!
Han svarar med en mordsång
ur tidens liturgi
och störtar som en vild ulan
ett skövat hus förbi.

⁶ O. Lagercrantz, Jungfrun och demonerna (1938), s. 14.

⁷ Hallberg, *Natursymboler i svensk lyrik*, s. 279.

Av Hallbergs statistik framgår att Karlfeldt »i en alldeles utomordentlig omfattning» låter vindens ljud framstå som musik eller sång: av alla uttryck för vindens ljud är drygt 40 procent sång- eller musiktermer.⁸

Han kan tala om »stormens djupa strängar» (Höstvisa; VK) eller om »vindens veka luta» (Herr Snakendal; FV). Vindens luta finns också i Augustihymn (FP): »Hör du som jag, hur vårens alla lutor / smälta till ett i stormens orgelfång?» Stränginstrument trakteras likaså i Den drömmande systemen (FL): »Vinden spelar på sin sträng / smäktande bukolika», och i Till en diakon (FB): »En svalkande västan pillrar på strängen.» — »Väl strykes öfver vassen än en bräcklig violin» heter det i Lindelin (VK 2 uppl.) och i Nattyxne (FP) dör vinden bort »som en matt fiol». Vindens fiol eller stråke spelar också i Härolden (FB): »vindstråken hven, / och oxelfiolen ljöd smäktande len», och i Zephyrs serenad till Ölands solvända (FB): »... då vandrar din vän / nattligt med stråken och spelar din lovsång än». Höstens stormar får grövre instrument: »Hör! Vrålände i luren, / han klättrar öfver muren», heter det i dikten I höststormen (U), som nyss citerades, och i Bekransa mig! (VK) blåser stormen »i den hesa luren». I Höstens vår (FL) spelar vinden, »trumpetarn storm i dunkel kappa», sin »högtidshymn för trogna par», och på samma instrument spelar höstvinden i dikten I Lissabon där dansa de (FP): »Du höstvind, fyll din vida bälg / och blås som i trumpet!»

Vindens musik är ett grundtema i Vinterorgel (H): »sommarens hymn», spelad på vindens violin — »För svag är den saviga bågen, för vek / är blomstersträng» — efterträds av stormens vin i vinterns orgelhus, där nya stämmor ljuder för varje månad av vinterhalvåret: vid årsmotet smattrande horn och i fastlagen mildare stämmor, violoncell, salcional och eolin.

Tungt trampar Eol, alltid beredd,
sin flåsande bälg
och håller väderkistan försedd
från helg till helg.
Där väntar nordan på nyårsny
att stöta i smattrande horn av bly
och östan att följa med herdesång
de vises gång.

— — —

Jag vill gå ut en violbrun kväll
bland isig björk
och höra den strykande violoncell
som sväller mörk;
och jag vill höra i fastlagskoral
det växande hvisslet av salcional,
den första vårliga eolin
i morgonens hvin —

I Hösthorn, inledningsdikten till Karlfeldts sista diktsamling, lägger skalden ner sitt horn »vid konungens orgelomsusade tron». Uttrycket anknyter till Vinterorgel, som bildar epilogen i samma samling. Orgelmetaforen skymtar också i den nyss citerade Augustihymn (FP), där det talas om »stormens orgelfång», och i Adrian Brushane (FB), där man finner perifraser »höstens fugor».

⁸ *Ibid.*, s. 284.

Personifikationen av vinden var ingen ovanlig företeelse i 1600-talsdikten. Æolus är en ofta återkommande figur, som av Spegel kan tilltalas så: »Hjt neder Æole! Tu som så hwast kan hwäsa / Och uhr tin diupa Groop kring hela Werlden blåsa» (GW s. 70). De fyra vindarna uppträder naturligtvis personifierade under sina antika namn, t. ex. »Then tyste Zephyrus», som »sin Floram troget frälsar / Från Borea» (GW s. 179). På ett annat ställe i Gudz Werk och Hwila nämns han igen: det talas om »the späda Floræ Systrar / Åt hwilka Zephyrus med milde Leppar smystrar» (GW s. 269). Båda hans framträdanden erinrar om Karlfeldts personifierade Zephyr, som sjunger sin serenad till blomman.

När Spegel skall förklara orsaken till vindens ljud, griper han till personifierande uttryck: »När tå then blöta Wind ej up ej need kan stjga / Så faar han sidalångz och wil omöyligt tige / Men rätt som klagar sig, ja hwjner, pokkar, pustar / Som een ther sig emoot sin wederpert uthrustar» (GW s. 71).

Vinden sjunger också hos Spegel — han talar om »the fyra Hörne-Wäder, / Med hwilka Æolus sin daglig Wjsa qwäder» (GW s. 72) — och när solen, konungen, drar ut på sin bana i Fierde Dagens Skapelse får Æolus uppstämma en sång till hans ära:

— — —
 ... Neptunus sielf påminner,
 Sin Broder Æolum at han skal ej beskemma
 Med wanligt Dunder-Gny Sireners Jungfru-Stemma,
 Men med it sachta Liud och Zephirs söta Tunga
 För Soolens gylne Wagn een liuflig Wjsa siunga.
 — — —

(GW s. 176)

På ett ställe låter han vindarna spela var sitt instrument, ungefär som när Karlfeldt i Vinterorgel låter årets olika tider följas av var sin stämma i vindarnas orgel:

— — —
 Seen kom iag längre bort i Æols Herradömmе,
 Som lät så fägna mig at iag bör thet berömma,
 Ty han lät komma fram sin Musicanter snella
 Och blåsa så at thet i Örat måste gälla,
 Een stötte starkt uti Trumpetan, andre hade
 Skallmeyor, giörandes sig på sit Wjs heelt glade;
 Men aldramest ljkwäl war Säkkepipan framme
 Och snarrade så iag haar somnat wid thet samma,
 — — —

(GW s. 86 f.)

5

Dagens och årets tider får ofta konkret gestalt hos Karlfeldt. Månaderna personifieras gärna: i Gratulation på en födelsedag i mars (FB) säger han: »nu blåser Mars i trumpeteten». Här är det en ordlek, men i Hösthorn (H) råder ingen tvekan om vad som avses, när han talar om »de tinande vindarnas greve, April, / och Maj, de ljuva dofters patron» eller apostroferar höstmånaderna som »furstar som krönen vårt år»:

— — —

Jag hälsar dig, rika September, som tändt
ett lövverk av flammande guld kring din sköld,
Oktober, de brusande floders regent,
November, du hertig av mörker och köld.

I Januarivår (FB) förekommer Maj, April och Mars som personifikationer, och Julia Djuplin (FB) liknas vid »fröken Augusti själv». På samma sätt personifieras Göja, bondepraktikans namn på månaden februari, i Göjevisa (FL): Göja är »min älskogsmö», och i Januarivår (FB): »Din dårsång om Fröja / skall tystas av Göja.»

Även hos Spegel finner man månaderna personifierade. Han prisar naturens härlighet i vårmånaden: »sljkt at iag rät må göra / Skal Majus mig uti sin stoorå Trägård föra» (GW s. 127). På ett annat ställe i Gudz Werk och Hwila skildras alla årets månader personifierade, var och en bärande sina blomster — ty »Hwar Månad bär sin Frucht, hwar Weka sina Blomor» (GW s. 135). Först kommer Januarius, som »fast han är skarp och kaller, / Bär ljkwäl fram een Ört som mången wäl befaller», och sedan följer de övriga:

— — —

Mars Månan lokkar fram then fägra Hyacinthen,
Aprilis wisar osz Violen, Syran, Myntan,
Men Majus setter up een hoper sköna Kryddor,
Och står i Rosor klädd samt Purpur-Blomor prydder;

— — —

(GW s. 135)

Dagen och natten personifieras inte sällan hos Karlfeldt. I den avdelning av hans sekelskifteskantat som kallas Dagen och natten (Vid sekelskiftet; FP) framträder båda dessa dygnets tider i förmänskligad gestalt. Dagen är krigaren, hjälten:

Dagen är stolt och modig. Hög, som hjälten
uppstår i vapenskrud från lägertälten,
går han med svärd och båge öfver fälten,
fyller med stridsigny luft och haf och jord.

Karlfeldts bild påminner om ett ställe i Gudz Werk och Hwila:

— — —

När *Dagen* har beseet sin Gräntz i alla Länder,
Tå kommer *Natten* seen . . .

— — —

Men si när *Dagen* går i Fält må *Natten* rymma

— — —

Ty tå stå åter up the som i stillan Skugga
Förr lågo senkte need, och Sömpn uhr Ogat gnugga.

— — —

Så sljta the sig löös, strax Titan låter blåsa
Reveille, alle syns så skynda at the flåsa,
Strax Phosphorus slår up thet sköna Purpur-Teltet
Tå ställer sig hans Häär ordentlig wjs i Fältet,

— — —

(GW s. 37)

Även Spegel liknar dagen vid en fältherre som leder sin här; purpurtältet för tanken till ett fältherretält, och Karlfeldt talar likaså om »lägertälten». Gustaf Lindstén har visat att sekelskifteskantaten till såväl form som innehåll troligen anknyter till Horatii sekularsång,⁹ men det anförda partiet ur Gudz Werk och Hwila visar att Spegel även här kan ha haft betydelse som stilistisk impuls-givare.

I samma avsnitt av Karlfeldts sekelskifteskantat som nyss citerades personifieras också natten; hon är dagens maka — »Natten, hans maka, går med fot som blöder...» — som moderligt tar den fallne kämpen i sitt hägn:

Natten är tärnan som med stilla fingrar
vallmo kring kämpens heta panna slingrar,
sjunger till luta vid hans bädd och skingrar
kämpande tankar med sin ömhets ord.

När natten hos Karlfeldt skildras i förmänskligad gestalt blir den ofta en moderlig kvinna, i vars famn vilan och stillheten är att finna. Så i den ovan citerade strofen; så också i dikten Aftonbön (H):

Jag vill till ro mig lägga
i nattens svala sköt
och stilla tankar dägga
ur allt hvad jag led och njöt.

— — —
Jag är ett barn av natten
och tarvar dess modersbröst.
Nu sova land och vatten.
Bedrövade värld, hav tröst!

Den personifierade natten återkommer i Karlfeldts Oration till skalder och kompaner (1930; TT), här — likt antikens Nyx — bredande sina vingar som skydd för den stilla vilan; i början talas om »att sova under nattens svarta vingar» (TT s. 30), och orationen avslutas med uppmaningen: »Gå nu till vila under nattens goda, svarta vingar!» (TT s. 39).

Karlfeldts personifikationer av natten erinrar om Spegels: även hos denne skildras natten gärna som ett kvinnligt väsen, som sluter människan i sin famn: »Men Ach! Tu liufste Natt, Latonæ skiöna Syster, / [...] tu beschrifwer / Best med tin egen Färg then Frögd tu plägar unna / The trötte Menniskior som gerna willia blunna, / Ty the uti tin Fampn sin Sorg och Möda glömma» (GW s. 39). Också i Spegels bildspråk är natten den som läker och tröstar:¹

— — —
När Dagen plågat haar, som med swårt Arbet späker,
Så plåstrar Natten osz och trötta Lemmar läker;
Wj swäfwe wida kring hwar Dag med våra Tankar,
Men Natten wjsar Hampn och biuder kasta Ankar

(GW s. 38)

⁹ G. Lindstén, *Några exempel på rytmens trollmakt i Karlfeldts tidsdiktning* (Nysvenska studier 1935, s. 47 ff.).

¹ Tanken har Spegel — som Bernt Olsson påpekat (*Studier i Guds Werk och Hwila*, s. 44) — övertagit från Arrebo, men han har

utfört den vidare. Arrebo konstaterar endast att »Natten er Dokter good, de trette Lemmer at læge». Båda följer en gammal tradition med rötter i de orfiska hymnerna (Olsson, *ibid.*; *Spegels Guds Werk och Hwila*, s. 410).

Flora, Pomona, Neptun

I hela den klassicistiska traditionens diktning — medeltidens, renässansens, barockens och klassicismens — utgör hänvisningar och allusioner till antik mytologi och historia en integrerande del av den poetiska tekniken. Om förhållandet under det svenska 1600-talet säger Castrén, att »i värligheten dryper dess diktning formligen af mytologiska namn och bilder».²

I Karlfeldts poesi är de klassiska inslagen ganska talrika, framför allt i de båda diktsamlingarna med antikiserande namn: Flora och Pomona samt Flora och Bellona. Jöran Mjöberg anser att det troligen är »via renässansens och barockens konst och litteratur, åter aktuell och populär vid 1900-talets början, som Karlfeldt fått sina starka associationer till klassisk kultur i Flora och Pomona och Flora och Bellona»,³ och Karlfeldts sätt att behandla de mytologiska gestalterna företer i åtskilliga fall en viss likhet med barockdiktarnas användning av mytologien. Peter Hallberg har — i en redan citerad anmärkning — påpekat att det antika inslaget i Karlfeldts dikter ofta är »sett med barockpoeternas ögon».⁴

Karlfeldts antikallusioner och deras anknytning till 1600-talsdikten har behandlats av både Peter Hallberg⁵ och Jöran Mjöberg,⁶ och i sitt stora verk om Horatius och europeisk diktning har Vilh. Andersen gett en analys av Karlfeldts förhållande till antiken.⁷ Här skall endast ges ytterligare några exempel, där likheten med Spegel är särskilt påfallande.

Särdeles ofta uppträder i Karlfeldts dikt Flora som en personifikation av naturen. Blommorna och grönskan kan då omskrivas som »Floras gördel» (Tillägnet; FP), som »Floras lustgårdsdörr» (Augustihymn; FP) eller som hennes »doftande fora» (Flora och Bellona; FB), som »Floras släp» (En gammal man; FB) eller som »kött av unga Floras kött» (Korsmässan; H). I prologen till Svenska spelen 1916 (TT) omskrivs sommargrönskan så, att »Flora med tärnorna lindar / girlanden kring templets portal». Själv kallas hon »Flora, unga blomstermoder» i Lotus (FP) och i Helig lund (FB) har Flora, liksom Apollo och Venus, flytt till nordanskogen i Dalarne: »långt bort från krig och fejder / och långt från kronovägen / är Floras by belägen / på bergets kopparknä». I Dryckesåret (TT) har Flora helt försvenskats och antagit ett utsende som kan erinra om barockdiktarnas ibland något respektlösa sätt att behandla de mytologiska gestalterna:

— — —
Jag vill mig fördjupa, jag vill mig förlora
i brinnande famnen på fullmogen Flora,
som går under plommon en mörknande natt
med solros och vallmo i korngul hatt.

Även i 1600-talets poesi är Flora en populär gudomlighet;⁸ hon förekommer hos nästan alla av tidens diktare. I Spegels Gudz Werk och Hwila nämns hon

² Castrén, *a. a.*, s. 144.

³ Mjöberg, *a. a.*, s. 228.

⁴ Hallberg, *a. a.*, s. 835.

⁵ Hallberg, *Kring Karlfeldts Lucidordikt* (Samlaren 1942, s. 105 f.).

⁶ Mjöberg, *a. a.*, s. 228 f.

⁷ V. Andersen, *Horats. Fjerde Bog. Norden. D. I* (1948), s. 8–28.

⁸ Mjöberg, *a. a.*, s. 205.

åtskilliga gånger: än omtalas hon som en person: »Then tyste Zephyrus sin Floram troget frälsar / Från Borea . . .» (GW s. 179); än omskrivs — på samma sätt som hos Karlfeldt — blommorna som »Floræ Systrar» (GW s. 32 o. 269) och grönskan som »Floræ Krantz» (GW s. 80), »Floræ Förklä» (GW s. 127), »Floræ Sommar-Rok» (GW s. 162) eller »Floræ Barm» (GW s. 186).

Liksom Flora är både Pomona och Bellona pseudoantika gudomligheter som ofta förekommer i barockpoesien.⁹ När Spegel skall beskriva hösten är det naturligt för honom att säga: »Tå gåår Pomona ut at sambla i sit Sköte / The många Fruchter som begynna blifwa söte» (GW s. 180) — vilket kan jämföras med Karlfeldts sätt att karakterisera samma årstid: »Pomona tronar i sitt hov» (Adrian Brushane; FB) eller ett uttryck i hans »sommarpredikan» Lukt och doft: »Snart öppnar Pomona sitt stora magasin» (TT s. 81).

I Thet öppna Paradis uppträder, liksom hos Karlfeldt, Flora och Pomona sida vid sida. Spegel försöker där bestämma var Edens lustgård var belägen: nämligen på den ort

— — —
 Som alraliufligst blef besökt af solen blida,
 Ther Flora hade lagt ett kånstigt blomster gälf,
 Och färgorna nätt deelt i månaderna tålf.
 Ther och Pomona sielf medh alt sitt slächte bodde,
 — — —

(ÖP s. 6)

Ode till den höstlige Neptunus i Flora och Pomona har av Gunnar Castrén sammanställts med Gudz Werk och Hwila.¹ Karlfeldts skildring av den för-supne havsguden har onekligen en viss likhet med Spegels delvis rätt vanvördiga tilltal av Neptunus, särskilt i de strofer som visar den gamle havsguden vredgad:

Oförtänt ur lömska bakhåll far du upp i svarta kvällar,
 och din stämna, Protevs frände, härmar lejon, galt och ko,
 och när seglen fly som yra ankor öfver svalg och hållar,
 skrattar du, förnöjd och blickad, mångt kusligt ha och ho.

Man kan jämföra med Spegels beskrivning av havet, det falska och obeständiga:

— — —
 Faar wäl iag flytter uhr tit Waturjke gröna,
 Ty tu äst mykket falsk, man kan sig ej förlåta
 På tig, tu gör at man kan både lee och gråta,
 Tu kan uppå tit Fält the största Kungar stielpa,
 Men usle Röfware til lyksamt Byte hielpa;
 Tu syns wäl ofta mild och ställer tig rät miuker,
 Men strax så grym at tu bå Skipp och Gotz upsluker:
 — — —

(GW s. 98 f.)

⁹ *Ibid.*, s. 205 o. 208.

¹ Castrén, *Den nya tiden. (Illustrerad svensk litteraturhistoria, 3 uppl.)* (1932), s. 373.

Det burleska tonfallet har Karlfeldt och Spegel gemensamt:

Ty slipper tu ej än ehuru du dock rasar
Oceane! Omskiönt iag billigt för tig fasar,
När Fradgan i tit Skäg och Skum i Munnen pöser
Och tu utur tin Hals the stoora Wågor öser,
Tu går wäl wjda kring, slår många Ráfwe-Krokar
Så iag ej weet uti hur många Hol tu snokar;
— — —

(GW s. 92)

Karlfeldts teckning av Neptunus — »i gubbigt ryggsim drifvande mot väster, / medan bister östan ref i tofvigt brösthair, grönt som tång», med hans »gamla skepparhufvud, rödt och lurfvigt och försupet» — kan ha lånat några drag från Spegels bild av havsguden.

*

Jöran Mjöberg antyder att det framför allt är från ungefär 1900 som Karlfeldt på allvar börjar intressera sig för 1600-talet.² Reminiscenserna från Spegel blir från omkring 1899–1900 alltmer frekventa: i Fridolins Lustgård finner man dem redan i ett rätt stort antal. Bland de dikter som samlats i Karlfeldts ungdomsdiktning är det främst Ungsommel — från 1901 — som uppvisar påtagliga likheter med Spegel.

I den tidigare produktionen finner man visserligen den ovan omtalade klädmetaforen redan i en tillfällesdikt från 1889 och i Mossen (VK) från 1891, men detta är mera tillfälliga beröringspunkter, som inte behöver tyda på en djupgående påverkan från just Spegel.³

Först i Fridolins Visor börjar Karlfeldt på ett mera medvetet sätt knyta an till äldre tiders diktning. Språket blir alltmer genomsyrat av arkaismer, något som kulminerar i Fridolins Lustgård.⁴ Detta hänger samman med Karlfeldts dragning till pastischartade uttrycksätt i just dessa diktsamlingar. I Fridolins Visor är det framför allt bondepraktikan och de gamla visböckerna som skattas på arkaismer och får ge material till pastischer;⁵ 1600-talslitteraturen i övrigt återspeglas bara tillfälligt i denna samling. Några reminiscenser från Spegel kan man dock spåra: den mest frappanta är personifikationen av stjärnbilderna i Lejonets barn. Men även där befinner man sig helt inom bondepraktikans föreställningskrets.

I Fridolins Lustgård är pastischdraget fortfarande starkt markerat, men det är nu en större del av 1600-talslitteraturen som får bestå materialet. Parallellerna med Spegel är här betydligt fler än i föregående samling, men de är ibland så allmänna att det inte med säkerhet kan sägas att just Spegel har varit impulsgivaren; 1600-talsdraget är däremot omissockännligt. Från denna tid

² Mjöberg, *a. a.*, s. 172.

³ Dessa två dikter torde ha tillkommit under Karlfeldts studietid i Uppsala: i samband med studierna i estetik kan han vid litteraturläsningen ha stött på utdrag ur Spegels och andra 1600-talsförfattares verk.

⁴ Mjöberg, *a. a.*, s. 193. Sten G. Lindberg har påpekat att arkaismerna förekommer allra

ymnigast i de dikter som har tillkommit under Karlfeldts tid som amanuens på KB (från december 1900), »just under de år han dagligen förfogade över bibliotekets resurser att berika sitt ordförråd». — Se S. G. Lindberg, *Lärdom för lidelse* (Biblis 1965, s. 149–165).

⁵ Mjöberg, *a. a.*, s. 129 ff., 195 f.

härrör också dikten Ungsommel, som uppvisar oförtydbara överensstämmelser med Spegels bildspråk.

Även i sekelskifteskantaten finner man påtagliga likheter med Spegels uttrycksätt, men här är det inte fråga om pastisch: Spegels metaforer ger återklang i Karlfeldts egen lyriska stil. Kantaten trycktes först i Flora och Pomona, och det är framför allt från och med denna diktsamling som anknytningar till 1600-talet — och till Spegel — återfinns även i dikter som inte kan kallas pastischartade: 1600-talselementen har nu i högre grad än tidigare införlivats med Karlfeldts egen stil. Reminiscenserna från Spegel förefaller vara ganska jämnt fördelade i de tre sista diktsamlingarna, dock med någon övervikt för Flora och Pomona.

Bland de sista dikterna i Tankar och tal är det främst Dryckesåret som erbjuder beröringspunkter med Spegel; dikten återknyter till Karlfeldts tidigare pastischer, vilket också antyds i underrubriken »Ett Pungmakarblomster».

Givetvis är det, som nyss nämnades, ofta förenat med stora svårigheter att med säkerhet utpeka en bestämd förebild till 1600-talsreminiscenserna hos Karlfeldt. Det som kan förefalla som en uppenbar allusion till en viss diktare, visar sig ibland vara ett stilelement som är gemensamt för hela 1600-talslitteraturen. Ett exempel på detta utgör klädmetaforen: naturen som vid årstidernas växlingar ikläder sig eller avlägger en människas klädnad. I Lucidordikten i Hösthorn ter det sig självfallet att Lucidor är källan — men när bilden förekommer annorstädes hos Karlfeldt är det fullt tänkbart att den kan ha inspirerats av Spegels bildspråk; i ett par tillfällen förefaller det uppenbart att så är fallet.

Orsaken till detta dilemma ligger naturligtvis i renässans- och barockdiktningens stereotypa uttrycksätt: tidens hela diktning är genomträngd av en rad formelartade vändningar, som i liknande form uppträder hos de flesta poeter. Gemenamt gods för tidens diktare är en mångfald vedertagna liknelser, metaforer och perifraser, och en rik fond av i olika diktarer traditionella motiv.

Det vore därför inte lönande att företa en systematiserad jämförelse mellan Karlfeldts och Spegels stil, att t. ex. sammanställa deras bruk av bildkällor eller relationen mellan jämförelseleden i bilderna. Spegel följer i dessa avseenden nära de i hans samtid vanliga mönstren. En sådan undersökning skulle, för att bli meningsfull, behöva omfatta åtminstone större delen av den svenska 1600-talslitteraturen.

Eftersom huvudsyftet med denna uppsats har varit att undersöka en enstaka diktares — Spegels — roll som inspirationskälla för Karlfeldt, har här bara pekats på enskilda paralleller, där man kan finna stundom nästan ordagranna överensstämmelser mellan de båda diktarnas sätt att uttrycka sig. Även om en del av de påvisade parallellerna rör sådant som kan förekomma hos 1600-talsdiktare i allmänhet, visar dock Karlfeldts allusioner till 1600-talets poetiska formler så stora, ibland rent verbala likheter med vändningar och bilder hos Spegel, att man torde ha rätt att i dessa fall förutsätta någon form av influens. Att bland de svenska 1600-talsdiktarna Spegel har bidragit med en väsentlig del av impulserna för Karlfeldts poetiska stil torde i varje fall stå utom allt tvivel.